

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

415 פ"ח י"א ס"ח י"א
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: כיצד רבי עקיבא התרים את רבי טרפון ללא ידיעתו

בעשייתו, שאין הבדל אצל העני אם הנותן עושה צדקה לשמה או לא.

והוכיח כן ה"אהבת ציון" מדברי הברייתא בפסחים (ח), "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא – הרי זה צדיק גמור". הרי שאע"פ שמכוון שלא לשמה אלא לשם רפואת בנו – הרי זה צדיק גמור, ומכל שכן שהצדקה הינה צדקה גמורה. וכן היא דעתו של רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן איש חיל (קונטרס נוה צדיקים ד"ה והנה דף מ"ד ע"ב) וכן הגאון רבי יוסף חזן ע"ה בעל החקרי לב בספרו מערכי לב (דרושים ח"א דרוש ל"ו דף ע"ז ע"ב). אמנם בשו"ת עונג יום טוב (סוף סימן י"ט) מבואר, שלמאן דאמר מצוות צריכות כוונה ליכא לאפלוגי בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחבירו ע"ש.].

וקשה הוא, איך רבי עקיבא ע"ה יעשה מעשה כזה לקחת ממון שלא מדעתו של רבי טרפון?

ואפשר ליישב על פי מה שמובא במסכת כלה (פרק א') ששם הובא מעשה זה של רבי עקיבא עם רבי טרפון בתוספת דברים וכך מובא שם: "אמרו עליו על רבי טרפון שהיה עשיר גדול ולא היה נותן מתנות לעניים כראוי, פעם אחת מצאו רבי עקיבא אמר לו: רבי רצונך שאקח לך עיר אחת או שתיים? אמר לו: הן. מיד עמד רבי טרפון ונתן לו ארבעת אלפים דינרי זהב. נטלן רבי עקיבא וחלקן לעניים. לימים מצאו רבי טרפון אמר לו: היכן העיירות שלקחת לי? תפסו רבי עקיבא בידו והביאו לבית המדרש והביא ספר תהלים והניחו לפניו והיו הולכים וקוראים עד שהגיעו לפסוק זה (תהלים ק"ב, ט) "פֶּזֶר נָתַן לְאֲבִיּוֹנִים צְדָקְתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד". אמר לו רבי עקיבא: זו העיר שקנית לך. עמד רבי טרפון נשקו ואמר לו: רבי ואלופי, רבי בחכמה ואלופי בדרך ארץ. והוסיף לו ממון לבזבז. כלומר רק בגלל שרבי טרפון לא נתן לעניים "כראוי" לקח רבי עקיבא ממנו במרמה.

והחפץ חיים בספרו אהבת חסד (חלק ב' פרק י"ד) מוסיף וז"ל: רבי טרפון היה עשיר גדול ולא היה נותן מתנות לאביונים (כראוי לפי עושרו) ורבי עקיבא שעשה המעשה הנ"ל, חס ושלום לא היה משקר מתחילה לרבי טרפון במה שאמר לו שיקנה בעבורו עיר אחת, רק כוונת רבי עקיבא היתה על המלאכים והיכלות העליונים שנבראו מהמצוה הקדושה ההיא דקיומם לנצח, וגם הם נקראים בשם "עיר" כדאיתא במדרש על הפסוק "עיר גבורים" - עיר של מלאכי השרת וכו'. והכבוד שאדם מתכבד שם על ידי זה גם הוא לנצח וזהו שכתוב "צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד". ורבי טרפון כשנודע לו זה בסוף, גם כן לא הקפיד על רבי עקיבא ח"ו, אדרבה הוסיף אהבה ונשקו על ראשו שהחליף לו רבי עקיבא חצרות זמניים בהיכלות קיימים. יע"ש.

אלא שאף זה צריך ביאור, כי מסופר על רבי טרפון (תוספתא כתובות ה', א') שבשנת בצורת קידש שלוש מאות נשים כדי שתהיינה מותרות באכילת תרומה כנשות כהן (התורה מתירה רק לכהנים ובני משפחתם לאכול בתרומה, ולכן רבי טרפון שהיה כהן נשא באופן פיקטיבי את הנשים העניות הללו כדי שיתרו לאכול). הרי לנו כי

כתב בספר חיי אדם (כלל קל"ח סעיף א'): ירבה בכל החודש בתשובה ותפלה וצדקה ונתנו רמז לזה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ר"ת אלול, לרמז שבחודש אלול ירבה במתנות לאביונים.

כמו כן צירוף שם הוי' המאיר באלול הוא מהמילים: "וצדקה תהיה לנו כ"י". לרמז על שצריך להרבות בנתינת צדקה בחודש אלול.

והגר"ח פאלאג'י בספרו מועד לכל חי (סימן י"א סעיפים י"ד וט"ו) הרחיב במעלת הנותן צדקה בחודש אלול, כי חודש זה כנגד שבט זבולון ואף, סיים וכתב: לכן כל יד המרבה ליתן צדקה בימים האלה, משמיה מיהב יהי ליה על כל פרוטה ופרוטה תרקבא דינרי, אם נותנה בלבב שלם ובלי שום פניה ויוהרא, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

באורחות חיים לרא"ש (יום השבת אות ב', והובא בש"ך יו"ד רמ"ט סק"ד): ממידת חסידות יתן כל אחד בסוף השנה זהוב וחצי (והוא בערך 280 גרם כסף שהוא בערך 700 ש"ח בשוויות של כסף כרגע).

וכתב החיד"א בספרו מדבר קדמות (מערכת צ' אות ח'): אמרו רז"ל שהצדקה במקום קרבן, ומכפרת על המזיד, ומצלת ממותה, ומארכת ימים, ומהפכת מידת הדין למידת רחמים, ואין עבירה מכבה אותה כשאר מצוות, ומצוות הצדקה מאירה לאדם בכל השבוע בסוד וצדקתו עומדת לעד, ומקרבת הגאולה וכו'. ע"כ.

המדרש ויקרא רבה (פרשה ל"ד פסקה ט"ז) מספר: רבי טרפון ייב לרבי עקיבא שית מאה קונטרין דכסף א"ל אזיל זבין לן חדא אוסיא דנהוון לעיין באורייתא ומתפרנסין מנה (פירוש: רבי טרפון נתן לרבי עקיבא כסף כדי שהוא ישקיע אותו ולהתפרנס מרווחיו). נסב יתהון ופליג יתהון לספרייא ולמתנייא ולאלין דלעין באורייתא (- חילק רבי עקיבא את הכסף לתלמידי חכמים עניים). לבתר יומין קם עמיה אמר ליה זבנת לן לההיא אוסייא דאמרית לך א"ל אין א"ל אית בך מחממי לה לי א"ל אין נסאתיה וחממי ליה ספרייא ומתנייא ולאלין דלעין באורייתא (פירוש: לאחר ימים ששאלו רבי טרפון אם ביצע את ההשקעה סיפר לו מה שעשה והראה לו את היגיעים בתורה שנהנים מכספו). אמר לו: אית בר נש ייב מגן אפוכי דידיה הן היא (פי' יש אדם נותן מתנות חנם הפך הכסף כלומר תמורתו היכן היא). אמר לו: גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה (תהלים ק"ב, ט) "פֶּזֶר נָתַן לְאֲבִיּוֹנִים צְדָקְתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד".

[החיד"א בספרו פתח עיניים (בבא בתרא י'): הוכיח ממדרש זה כי מצוות צדקה אינה צריכה כוונה בשונה משאר מצוות הצריכות כוונה כנפסק בשו"ע (או"ח סימן ט' סעיף ד').] וכן היא שיטתו של הגאון בעל הנודע ביהודה כפי שהביא בנו בספרו אהבת ציון (דרוש י') וביאר הטעם: "משום שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה כלום, שהרי אם נטל לולב או הניח תפלין וציצית, לולא שיש בזה מצות הבורא יתברך שציונו לעשות כן, אין במעשה הזה שום תועלת מצד עצמו, ורק מפני שמקיים מצות הבורא שציונו לעשות כן, קיום המצוה גורם חשיבות ויקר תפארת המעשה, לפיכך אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש, אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה מ"מ הרי יש תועלת לעני

היתה לו מודעות רבה למצוקות של האחר ולעזרה לו, וכיצד נמנע מלתת צדקה כפי הראוי לו?

לכן נראה לבאר בהקדם מה שגילה לנו האר"י הקדוש (ספר הליקוטים ישעיה פרק ל"ב) כשאדם נותן צדקה לעני הוא בעצם משלים את שמו של הקב"ה, שכן בדרך כלל צדקה נותנים במטבע, והוא כנגד 'משמו של ה' יתברך [או שטר כסף שתופסו בידו באפן הזדומה לאות ה' קטנה]. את הכסף תופס האדם בחמש אצבעותיו, וזה כנגד אות ה' משמו של הקב"ה. כשמושיט את ידו ליתן את התרומה לעני, זה כנגד אות ה' משמו של הקב"ה. וכשבאי הצדקה או העני מקבל את הכסף בידו [בחמש אצבעותיו], הרי זה כנגד אות ה' של הקב"ה.

נמצא שבנתינת הצדקה משלים האדם את שמו של ה' יתברך: אות ה' – זו הצדקה. אות ה' – חמש אצבעותיו שמחזיק בהם התרומה. אות ה' – הזרוע שמושיט כדי ליתן התרומה. ואות ה' – ידו של העני. וזהו שנאמר: "וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְדָקָה שְׁלוֹם" (ישעיה ל"ב, י"ז) על ידי מעשה הצדקה משלים האדם את שמו של הקב"ה, שם הו"ה ברוך ה', ואז זוכה "וְעַבְדְּתָה הַצְדָקָה הַשְּׂקִיט וְבָטַח עַד עוֹלָם" (שם).

אמנם העשירי צריך להזדרז ולהקדים את הנתינה טרם שיפשוט העני את ידו כדי שיהיו אותיות השם כסדרן ובייחוד, שמורה על מידת הרחמים. אבל אם פושט העני את ידו תחילה, אותיות השם אינן כסדרן ומעורר ח"ו דינים. ופירשו בזה את הפסוק (תהילים י"א, ז') "כִּי צְדִיקָה ה' צְדָקוֹת אֱהָב יִשְׂרָאֵל פְּנִימָה". שהש"ת אהב מצוות נתינת צדקה אם היא מתקיימת באופן "ישר יחזו פנימו", כלומר, שהשם הוא ביושר כסדרן, ולא ח"ו להיפך.

על פי זה יש לומר, כי ודאי שהיה רבי טרפון נותן צדקה כפי הראוי לו, אלא מחמת גודל התמדתו בתורה לא היה יוצא אל העניים לתת, אלא העניים היו באים אליו אל בית המדרש ושם היה נותן להם כפי הראוי להם, אך הפסיד מעלה זו שצריך להקדים ולתת קודם שהעני יבקש.

לכן הוצרך רבי עקיבא לקחת ממנו כסף ומכיון שגבאי צדקה היה, הרי שאם היה לוקח מרבי טרפון על דעת לקבל צדקה, שוב היה צריך לבקש ממנו והיה מקדים את היד של העני ליד בעל הבית, לכן לקח ממנו על דעת שיקנה בזה נחלת שדה, ואחר כך נעשה שליחו לתת צדקה לעני, והקדים הוא לתת עוד קודם שהעני יבקש וזכה לעשות בזה את הייחוד השלם של הצדקה.

עוד נראה ליישב, מצינו אצל רבי טרפון שהיה רגיל להישבע בחיי בניו בהתעסקו בענייני הלכה: "אקפח את בני" (עי' שבת יז. קטז. זבחים יג. וכן מצינו בספרי פרשת בהעלותך, סימן ע"ה: אמר רבי טרפון: אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגיר ברגלו, שהיה עומד ומריע בחוצרות וכו').

ואכן רבי טרפון נענש על התבטאות זאת, כמו שאומרת הגמרא בבבא מציעא (פ"ה): "איקלע רבי לאתריה דרבי טרפון. אמר להו: יש לו בן לאוהו צדיק שהיה מקפח את בניו? אמרו לו, בן אין לו, בת יש לו [מפרש רש"י: "שהיה רגיל לומר 'אקפח את בני' כשהיה נשבע"] וכתב רבינו יוסף חיים בספרו בן יהוידע שבחיינו היו לו בנים, אלא שמתו בחייו.

וכן כתב בספר חסידים (סימן ת"פ): אל יאמר אדם כך חטאתי עד שמחויב כליה, וכך חטאים עשיתי עד שמחויב כליה, שהרי כתיב (ישעיה א', ט') "כסדום היינו" וקראם בסמוך (שם) "קציני סדום". ועוד מפיושת אמר כן לדוד שבית שאול חייבים, ונתקיים על ידי הגבעונים. חקר רבי אחרי זרעו של רבי טרפון שהיה אומר אקפח את בני, ונענש שאמרו בן אין לו בת יש לו (והבאנו כמה טעמים בזה בספר נחלת שדה תנאים ואמוראים חלק א' בערכו של רבי טרפון יע"ש).

עוד מצינו במסכת שבת (דף קנ"ו), אמרו, מעשה ברבי עקיבא שהיתה לו בת, ואמרו לו האיציטגנינים החוזים בכוכבים, שלפי מערכת הכוכבים והמזלות, הם רואים שביום כלולותיה של אותה בת, יכיש אותה נחש ותמות, והיה רבי עקיבא דואג על זה מאוד. בליל כלולותיה, כשנכנסה הכלה לחדרה, הוציאה את המכבנה, שהיא סיכה של זהב שבראשה, ותחבה אותה בין הלבנים שבקיר של החדר. נזדמן, שהיה שם נחש ארסי שהיה אורב לה, וכשהיא תחבה את הסיכה של זהב, ננעצה הסיכה בעינו של הנחש והרגה אותו.

למחרת בבוקר, בא רבי עקיבא לשאל בשלומה של בתו. תיכף היא קמה להתלבש, וכשהוציאה את הסיכה, נסרך הנחש שהיה כבר מת ויצא עם הסיכה, ונודע הנס שאירע לה בהשגחת ה' יתברך. אמר לה רבי עקיבא, בת, הגידי לי מה מעשה טוב עשית? אמרה לו, אמש באמצע סעודת החתונה שלי בבית המשתה, הבחנתי בעני אחד שבא לשם, ואתה אבא, היית עסוק וטרוד עם האורחים הרבים והחשובים שהגיעו, וראיתי שאין מי שישים לב לעני ההוא. קמתי מן החופה, והגשתי לו את ארוחת הסעודה אשר לי, והאכלתיו. אמר לה רבי עקיבא, אשריך! מצוה גדולה עשית! והיא שהגינה עליך לבטל את הגזירה שהיתה עליך. יצא רבי עקיבא ודרש: "וְצְדָקָה תְצִיל מַמְוֹת" (משלי י', ב'. י"א ד'), לא ממיתה משונה בלבד, אלא מעצם המיתה עצמה, כמו שנאמר (משלי כ"א, כ"א) "דִּף צְדָקָה וְחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכַבֹּד".

ובזומה לזה מצינו באבות דרבי נתן (פרק ג' משנה ט'): מעשה בחסיא אחד שהיה רגיל בצדקה, פעם אחת הלך וישב בספינה באה הרוח וטבעה ספינתו בים. ראהו רבי עקיבא ובא לפני בית דין להעיד על אשתו להינשא, עד שלא הגיע עת לעמוד, בא אותו האיש ועמד לפניו. אמר לו: את הוא שטבעת בים? אמר לו: הן. ומי העלך מן הים? אמר לו: צדקה שעשיתי היא העליתני מן הים. אמר לו: מאין אתה יודע? אמר לו: כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים, שזו אומר לזו וזו אומר לזו: "רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו". באותה שעה פתח רבי עקיבא ואמר: "ברוך אלהים אלהי ישראל שבחר בדברי תורה ובדברי חכמים, שדברי תורה ודברי חכמים קיימין הם לעולם ולעולמי עולמים שנאמר (קהלת י"א) "שֶׁלַח לַחֲמֵךְ עַל פְּנֵי הַיָּם כִּי בְרוּב הַיָּמִים תִּמְצָאנוּ", ועוד כתיב (משלי י') "וצדקה תציל ממות".

ומחמת ביטויים אלו של רבי טרפון נענש ונגזרה מיתה על בניו, ורבי עקיבא ידע הסוד כי בכוחה של צדקה להציל ממות, גם ממיתה עצמה. לכן בא אל רבי טרפון ורצה להוציא ממנו צדקה כדי שתציל את בניו ממיתה.

ונראה כי סגולת צדקה להגן ממותה, כי על אף שביארנו קודם ששכר מצות צדקה הוא אף שאינו מתכוין רק אם נותן לשם מצוה בענין זה מסופר על הרה"ק רבי יעקב קאפיל זצ"ל (זקנו של הרה"ק החוזה מלובלין שהיה בן בתו וגם זקנו של הרה"ק רבי שמעון מעירוסלב שהיה בן בנו וממנו יצא גזע של הרבה קדושי עליון) שהיה בעל צדקה ומכניס אורחים גדול בדורו, ודרכו בקודש היה שבכל עת שנסע בדרך בעגלה, כאשר פגש בעני מהלך ברגלו, היה מבקש ממנו שיעלה על עגלתו.

פעם אירע שבנסעו בדרך פגש באיש עני לבוש בבגדים קרועים וכדרכו בקודש ביקשו שיעלה על עגלתו, אבל העני לא הסכים לעלות. ירד רבי יעקב קאפיל והפציר בו שיסכים לעלות על העגלה. שאלו העני מדוע אתה מפציר בי שאסע עמך על העגלה יותר טוב לי ללכת ברגלי מאשר לנסוע בעגלה? ענה לו ר' יעקב קאפיל: כתוב בתורתנו הקדושה (ראה ט"ו, י') "נתן נתן לו". דלכאורה קשה כפל הלשון וכבר דרשו חז"ל בזה, אבל יש להוסיף על דבריהם שבא לרבות שאף כשהעני מסרב מלהנות ממך "נתן נתן לו" מכל מקום, דהיינו שיפציר בו עד שיקבל. ולכן אבקש ממכם לעלות על העגלה.

כשמוע העני את דבריו אמר לו: אכן כן הוא כל גומלי חסדים אשר כל כוונתם אינו לטובת העניים האומללים כי אם לטובת עצמם בלבד, למען תזכו לעוה"ב, לכן משום זה איני רוצה לזכותכם במצוה הגדולה להחיות נפש מישראל, שהרי כל כוונתך אינו לטובתי אלא לטובתך להרבות לך שכר לעולם הבא.

כשמוע הרה"ק ר' יעקב קאפיל את דברי העני אמר לו: אם רק בשביל זה אינך רוצה לעלות על העגלה שלי, אזי אעשה עמכם עסק, אני אתן לך את חלק העוה"ב אשר יגיע לי משכר מצוה זו ואתה עלה ושב על העגלה שלי.

שמח העני על העסק ואמר: הנני מסכים אבל בתנאי שמקודם שאעלה על העגלה תתן לי תקיעת כף שהנך מזכה אותי בשכר מצוה זו. ר' יעקב קאפיל קיים את דבריו ותקעו כף זה עם זה להקנות שכר מצוה זו לעני.

עלה העני על העגלה ואמר לו: עתה הקשב ושמע בקולי יש לי לגלות לך סוד, ידוע תדע לך כי הגיע עת פקודתך להסתלק מן העולם וכבר יצא הפסק דין מב"ד של מעלה למלאך המות שירד לקחת את נפשך, והיא כאשר אך יצא הפסק דין מיד נקבצו ובאו מלאכי מעלה שנוצרו ממעשה הצדקה והחסד שעשית וטענו לפני כסא הכבוד הלא כתיב "וצדקה תציל ממות" ומי כרבי ר' יעקב קאפיל העושה צדקה וחסד ואתה פקדת על מלאך המות לקחת את נפשו עוד טרם השיא את בתו מאטיל, היתכן דבר כזה?

כראות מלאך המות כי מידת הרחמים גוברת על מידת הדין, התחיל לטעון שעל עושי צדקה של דור כזה אין שייך להמליץ עליהם הכתוב "צדקה תציל ממות", כי כל מעשיהם הם שלא לשם שמים, כי אם לטובת עצמם כדי לפרסם שמם ברבים, וכן למען לזכות בחלק גדול לעולם הבא. בית דין של מעלה בשמעם טענת מלאך המות פסקו שעל מלאך המות לרדת לעולם הזה ולנסותן לראות היעמדו דבריו שטען שאתה עושה מעשה צדקה וחסד רק לטובתך ולהנאתך ולהגדיל העוה"ב שלך.

והפטיר העני: אני הוא המלאך המות אשר נשלח לנסותך, עשיתי ככל אשר נצטוויתי והנה מצאתי אותך צדיק ואיש ישר שמעשיך הם רק לעשות נחת רוח לבורא עולם, לא עבור כבוד הבריות או לטובת עולם הבא שלך, לכן יצאת זכאי בדיןך, וזכית שיוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים עוד עשרים וחמש שנים למען תזכה להכניס את בתך הצעירה מרת המאטיל, ולא רק בתך כי אם גם את בנה החוזה מלובלין אשר יאיר את העולם בתורתו וקדושתו.

וכן היה, שזכה להוליך לחופה את נכדו מבתו הצעירה הלוא הוא הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע.